

УДК 336.71

Публічна система рейтингової оцінки банків України: призначення та інформаційна модель

Джолос А.В.

студентка

Сумського державного університету

Савченко Т.Г.

доктор економічних наук,

професор кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування
Сумського державного університету

У статті проаналізовано основні підходи та методики щодо визначення рейтингової оцінки діяльності банківських установ. Досліджено методологічні засади створення комплексної публічної рейтингової системи оцінки банків України. Дана система буде розроблена для підвищення рівня довіри та інформаційної обізнаності зовнішніх користувачів банку, а також для прийняття ефективних рішень банками щодо свого стратегічного розвитку.

Ключові слова: банк, рейтинг, рейтингова оцінка діяльності банків, фінансовий стан, CAMELSO, ліквідність, платоспроможність, рівень довіри.

Джолос А.В., Савченко Т.Г. ПУБЛИЧНАЯ СИСТЕМА РЕЙТИНГОВОЙ ОЦЕНКИ БАНКОВ УКРАИНЫ: НАЗНАЧЕНИЕ И ИНФОРМАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ

В статье проанализированы основные подходы и методики по определению рейтинговой оценки деятельности банковских учреждений. Исследованы методологические основы создания комплексной публичной рейтинговой системы оценки банков Украины. Данная система будет разработана для повышения уровня доверия и информационной осведомленности внешних пользователей банка, а также для принятия эффективных решений банками относительно своего стратегического развития.

Ключевые слова: банк, рейтинг, рейтинговая оценка деятельности банков, финансовое состояние, CAMELSO, ликвидность, платежеспособность, уровень доверия.

Dzholos A.V., Savchenko T.G. PUBLIC RATING SYSTEM OF UKRAINIAN BANKS: APPOINTMENT AND INFORMATION MODEL

The article analyzes the main approaches and methods for determining the rating assessment of the activities of banking institutions. The methodological principles of creation of a complex public rating system of Ukrainian banks assessment had been researching. This system will be developing in order to increase the level of trust and awareness of external bank users, as well as to make effective decisions by banks regarding their strategic development.

Keywords: bank, rating, rating activity of banks, financial situation, CAMELSO, liquidity, solvency, level of trust.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нині банківська система України знаходиться у складному становищі, що зумовлене переважно нестабільною економічною та політичною ситуацією, військовими діями на території України, значним рівнем інфляції та девальвацією національної валюти. Програма оздоровлення банківської системи, що була запроваджена Національним банком України, призвела до суттєвого зменшення кількості банків та до важливих змін у функціонуванні системних банків.

Унаслідок таких змін багато громадян України втратили кошти в банках, що призвело до зменшення рівня довіри до банківської системи у цілому. За даними дослідження, що було проведене соціологічною службою Цен-

тру Разумкова у квітні 2017 р., не довіряють роботі комерційних банків 83,9% громадян України, а НБУ – 81,5% (теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95) [1, с. 3]. Дану інформацію підтверджує опитування, що проводилося однією з найбільш авторитетних міжнародних компаній з ринкових досліджень GFK Ukraine у 2016 р.: рівень довіри населення України до банківських установ становив 10% [2]. Тобто наведена статистика свідчить про те, що протягом останніх років населення України має дуже низький рівень довіри до банківського сектору загалом.

Сучасні методики рейтингових оцінок надійності банківських установ призначені переважно для внутрішніх користувачів банку

та не дають повної, достовірної та відкритої інформації про результати діяльності всім учасникам фінансового ринку. Таким чином, це ускладнює процес прийняття рішень зовнішніми користувачами банку та позбавляє їх об'єктивних даних про реальний фінансовий стан банку і тенденції розвитку банківської системи у цілому. Окреслені процеси викликають об'єктивну необхідність у дослідженні методики рейтингування оцінки надійності банківських установ в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оцінки та порівняльного аналізу результатів діяльності банківських установ розглядалася у працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених та економістів: В. Кромона, В. Вітлінського, А.М. Кармінського [3], М.В. Афанасенка [4], Ю.Л. Логвиненка [5], Б.І. Пшика [6], Б.В. Самородова [7] та ін.

А.М. Кармінський визначає рейтинг як комплексну оцінку стану суб'єкта господарювання, що дає змогу віднести його до певного класу або категорії [3, с. 8]. М.В. Афанасенко стверджує, що рейтинг – це «комплексна порівняльна оцінка діяльності економічної системи для прийняття управлінських рішень, що базується на даних фінансової звітності та експертних оцінках» [4, с. 75]. Ю.Л. Логвиненко досліджує рейтингування як «вид професійної діяльності, що передбачає проведення суб'єктом комплексного оцінювання виробничої, фінансово-економічної, маркетингової, кадрової та інших сфер діяльності об'єкта рейтингування та виведення на цій основі рейтингу, котрий у максимально компактній формі відображає справжній стан об'єкта» [5, с. 323].

Слід зазначити, що ідеї зарубіжних учених потребують доопрацювання у контексті системи України, зважаючи на особливості нормативно-правового регулювання, економічної та політичної ситуації, інфраструктури фінансового ринку тощо. Також досліджувана тема є недостатньо висвітлена вітчизняними науковцями, оскільки наявні підходи до оцінки діяльності банків відрізняються за показниками, ключовими факторами, нормативними значеннями тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи теоретичну та практичну значущість наукових праць зазначених учених, ми прийшли до висновку, що існує потреба у подальшому вивченні питань щодо напрямів удосконалення методики рейтингової оцінки надійності банківських установ в Україні для прийняття

обґрунтованих економічних рішень зовнішніми користувачами за сучасних умов трансформації банківської системи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження різних підходів до формування рейтингової оцінки надійності банків і на цій основі розроблення методологічних рекомендацій щодо формування системи банківського рейтингування за відкритою звітністю для потреб зовнішніх користувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рейтингова оцінка діяльності банку являє собою комплексний підхід до визначення фінансового стану кожного банку і виявлення основних закономірностей його розвитку. Надійність банку полягає у задоволенні потреб його клієнтів (кредиторів, вкладників, інвесторів) на основі принципів взаємовигідних партнерських відносин та корпоративної соціальної відповідальності за умови забезпеченості стійкості банку до можливих ризиків та змін на фінансовому ринку.

Загалом можна стверджувати, що фінансовий стан банку – це сукупність показників, що відображають наявність, розміщення та/або використання активів клієнта банку, а також його реальні й потенційні фінансові можливості. У сучасній практиці найчастіше використовуються чотири основні методи оцінювання фінансового стану банків: коефіцієнтний аналіз, інтегральний аналіз, бально-рейтинговий аналіз і факторний аналіз [4, с. 74].

Наведені методи подібні між собою та відрізняються один від одного лише послідовністю та способом проведення розрахунків за відповідними показниками. На практиці їх використовують комплексно, утворюючи єдину систему рейтингової оцінки діяльності банку через обчислення коефіцієнтів, їх поєднання в результуючий інтегральний показник, визначення ключових факторів впливу на даний показник, порівняльний аналіз фінансового стану банку з показниками інших банків та визначення місця в рейтингу за певний період часу.

Найбільш відомими рейтинговими системами, що використовуються в економічно розвинених країнах світу, є: рейтинг компанії Standart & Poor's, аналіз балансу «М» банку, рейтинг експертів Sheshunoff Bank, рейтингова система CAMEL [8, с. 40]. Досить популярними є методики В.С. Кромона, О.Б. Ширинської, а також рейтинги ІЦ «Рейтинг», ІА «Прозора Україна», «Інвестиційна газета», «Компаньон» та рейтинг Асоціації

українських банків і Національного банку України. На основі наведених рейтингів зовнішні користувачі можуть лише частково сформулювати свою думку щодо доцільності майбутньої співпраці з банком, оскільки вони не повністю показують реальну оцінку надійності банку.

Рейтинговий аналіз не може гарантовано визначити абсолютну надійність чи ефективність банківської установи. Постійні зміни в економічному та політичному житті мають безпосередній вплив на банківську систему, проте їх неможливо спрогнозувати. Жодна рейтингова методика не є універсальною і не існує єдиного обґрунтованого підходу до побудови рейтингової системи оцінки надійності банків України.

Більшість науковців критикує наявні відкриті рейтингові моделі оцінки діяльності банків у двох напрямках: значення вагових коефіцієнтів, які враховуються для розрахунку інтегрального показника, і системи параметричних показників [6, с. 150]. Постійні зміни на фінансовому ринку спричиняють необхідність перераховувати коефіцієнти рейтингових методик та оптимізувати параметричні показники, щоб зберегти адекватність результатів оцінки за такою методикою.

Найбільше критики щодо розрахунку вагових коефіцієнтів зазнала рейтингова модель В. Кромонава, котру й досі банки використовують як основу для побудови власних рейтингових методик оцінки банків-контрагентів [6, с. 152].

Результати досліджень учених підтвердили той факт, що значна кількість показників рейтингових моделей є незначущими, що пов'язано з їхньою взаємною кореляцією, а отже, достатньо обмежитися використанням одного показника замість кількох [9, с. 35]. Наприклад, методику рейтингового оцінювання Еуготопеу часто піддають критиці за одночасне використання показників величини балансових активів та капіталу і розрахунку коефіцієнтів прибутковості активів та капіталу.

Рейтингову методику В. Кромонава критикують за використання лише одного напрямку оцінювання – надійності банку – й ігнорування інших. Більш досконаліми щодо системи параметричних показників є такі методики, як CAMELSO та методика Аналітичного центру фінансової інформації (АЦФІ). Однак ці методики передбачають використання інформації, що становить банківську таємницю, наявність потужної системи опрацювання інформації та ведення постійного спостереження за об'єктами аналізу.

Сучасні рейтингові системи оцінювання діяльності комерційних банків мають певні недоліки: недосконалість інформаційної бази, відсутність оперативності в наданні інформації та диференціації категорій користувачів. До головних переваг можна віднести наявність державних і недержавних рейтингових методик, комплексність оцінки надійності й ефективності діяльності банків, використання дистанційного спостереження, сприяння більшій прозорості банківської системи, наочність результатів рейтингового оцінювання, можливість прийняття виважених управлінських рішень [6, с. 150].

Для того щоб рейтинг надійності банків задовольняв інформаційні потреби зовнішніх користувачів інформації, він повинен відповідати, на нашу думку, таким вимогам:

- комплексність (різномірність) проведення аналізу діяльності банків;
- об'єктивність інформації про діяльність банку, на основі якої розраховуються показники;
- наукова обґрунтованість методики визначення рейтингової оцінки надійності банківських установ;
- доступність – інформація повинна бути у відкритому доступі для її зовнішніх користувачів;
- періодичність – банківський рейтинг повинен публікуватися щокварталу, оскільки за даний період банки подають фінансову звітність до НБУ;
- зрозумілість та простота у здійсненні аналізу показників, наведених у рейтингу надійності банків, зовнішніми користувачами.

01 листопада 2016 р. Правління Національного банку України прийняло Рішення «Про схвалення процедур інспектування» № 393-рш, за яким порядок визначення рейтингової оцінки банків України здійснюється за рейтинговою системою CAMELSO. Метою оцінки банків за даною рейтинговою системою є визначення їх фінансового стану, якості менеджменту та корпоративного управління, прозорості операцій та ефективності внутрішніх методик контролю, управління ризиками; виявлення недоліків, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку органів банківського нагляду, а також ужиття відповідних заходів для виправлення недоліків і стабілізації фінансового стану банку [10].

За рейтинговою системою CAMELSO діяльність банку оцінюється за такими основними компонентами, як капітал, якість акти-

вів, менеджмент і корпоративне управління, надходження, ліквідність, чутливість до ринкових ризиків та операційний ризик. Вони розраховуються для кожного банку та дають можливість оцінити всі чинники, які впливають на процес управління та контролю, визначення можливих ризиків, фінансовий стан банку тощо.

Комплексна рейтингова оцінка визначається на підставі рейтингових оцінок за кожним із цих компонентів, що оцінюється за чотирибальною шкалою, де оцінка «1» є найвищою, а оцінка «4» – найнижчою [10].

При створенні рейтингової системи комплексної оцінки банківських установ України пропонуємо взяти за основу модель системи CAMELSO: діяльність банку буде оцінюватися за подібними напрямками та відповідно за чотирьохбальною шкалою, з визначенням інтегрованої комплексної оцінки діяльності банку. Проте закритий характер системи CAMELSO не відповідає визначеними нами принципам доступності та простоти аналізу для зовнішніх користувачів. Таким чином, постає питання розроблення методології публічної рейтингової системи комплексної оцінки банку на основі доопрацьованої інформаційної моделі (рис. 1).

Наведена інформаційна модель має дві

істотні відмінності порівняно з попередньою моделлю: використовуються лише публічні джерела інформації та конкретний напрям оцінки надійності банку прив'язується до певних джерел інформації (визначена система розрахункових показників відповідно до напряму діяльності банку) і переважно використання кількісних показників, які мають науково обґрунтований оціночний рівень.

Запропонована методика рейтингової оцінки надійності банків України розраховується за показниками, джерелом інформації яких є дані квартальної фінансової звітності та статистична публічна інформація з управлінської звітності банків України, що розміщена на офіційному сайті Національного банку України та/або на сайтах комерційних банків. Квартальний Баланс та Примітки до звітності банків є критеріальними показниками, що визначаються на основі пошуково та емпірично обґрунтованих значень, а квартальний Звіт про прибутки і збитки та відповідно Примітки до фінансової звітності – критеріальними рівнями, що розраховуються шляхом порівняльного аналізу банків однієї групи.

Фінансова звітність надається банками щоквартально протягом місяця, наступного за звітним кварталом. Квартальна періодичність

Рис. 1. Інформаційна модель рейтингової системи оцінки діяльності банків України

Джерело: складено авторами

надання фінансової звітності є мінімально достатньою для ефективного функціонування розробленої системи [8, с. 41]. Також розглядаємо можливість доповнення інформаційної бази методики щомісячними даними публічної статистичної інформації, зокрема показниками оборотно-сальдового балансу банків.

Практична реалізація публічної рейтингової системи оцінювання надійності банків України для потреб зовнішніх користувачів можлива через розрахунок комплексної оцінки діяльності кожного банку, який зареєстрований в Україні, та зведення даних оцінок у аналітичні таблиці. На нашу думку, найбільш ефективно дана система могла б використовуватися відділом із незалежного аналізу банківських установ, що може бути створений при Асоціації українських банків та за участю інших незаангажованих професійних банківських організацій. Результати аналізу можуть оприлюднюватися через друковані та електронні ЗМІ [8, с. 40]. Використання даної рейтингової системи дасть змогу підняти рівень довіри зовнішніх користувачів до банківського сектору держави. У середньостроковій перспективі впровадження даної методики сприятиме збільшенню ефективності функціонування банківської системи шляхом переорієнтації клієнтів на співпрацю з фінансово стабільними банківськими установами.

Слід зазначити, що результати такого рейтингового оцінювання будуть відкриті та зрозумілі громадськості, при цьому до розрахунків будуть включатися не тільки кількісні, а й якісні показники, що підвищить рівень достовірності запропонованої рейтингової системи. Проте можливі деякі загрози, що потребують подальшого доопрацювання, зокрема публікація рейтингів надійності банків може призвести до паніки вкладників цього банку та масового відпливу депозитів, що значно погіршить фінансовий стан банку, суб'єктивний характер експертної оцінки та помилкові висновки під час дистанційного аналізу.

Усунути проблеми рейтингових методик оцінки надійності банків можна кількома шляхами виходячи з причин їх виникнення. Зокрема. неадекватність рейтингової мето-

дики поточної ситуації на ринку усувається шляхом застосування додаткових методів аналізу критеріальних значень показників (кореляційно-регресійний аналіз, метод дисперсії тощо) [6, с. 151]. Щодо перевірки інформації фінансової звітності банку на предмет достовірності, то вона має ґрунтуватися на обов'язкових нормативах ліквідності, які повинні корелювати з іншими показниками балансу. Аналізуючи найкращий досвід вітчизняних і зарубіжних учених у сфері рейтингового оцінювання діяльності банків, можна обрати найбільш прийнятні шляхи розв'язання зазначених проблем.

Висновки з цього дослідження. Проведене дослідження свідчить, що нині існує значна кількість рейтингових систем оцінки діяльності банків. Однак усі вони мають суттєві недоліки для зовнішніх користувачів банку, зокрема закрита методика, недостатньо комплексний аналіз діяльності банку, відсутність повної та достовірної інформації щодо оцінки якісних показників тощо. Інформація, наведена у рейтингу банків, повинна бути комплексною, об'єктивною, достовірною, періодичною, зрозумілою та доступною для зовнішніх користувачів банку. Передусім у рейтинговій системі потрібно враховувати основні показники діяльності банку, що відображають його реальний фінансовий стан та формують достатній рівень довіри зовнішніх користувачів.

На нашу думку, на основі вдосконалення методики та інформаційної бази обчислення основних показників потрібно розробити нову публічну рейтингову систему комплексної оцінки діяльності банківських установ України, що буде застосовуватися незалежними професійними організаціями. Також необхідно вдосконалювати нормативно-правове регулювання для мінімізації можливості подання неправдивої інформації банками та уникнення фальсифікованих рейтингів. Зважаючи на наведені вище висновки, рейтингова методологія оцінювання українських банків потребує подальшого дослідження у напрямі розроблення публічної комплексної системи оцінювання банків України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ставлення громадян України до суспільних інститутів, електоральні орієнтації : результати соціологічного дослідження Центру Разумкова. – Київ, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press0417.pdf>.
2. Довіра до соціальних інституцій : результати соціологічного дослідження GFK Ukraine. – Київ, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gfk.com/uk-ua/>.

3. Карминский А.М. Рейтинги в экономике : методология и практика / А.М. Карминский, А.А. Пересецкий, А.Е. Петров. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 240 с.
4. Афанасенко М.В. Сутність та значення рейтингових оцінок у процесі управління банком / М.В. Афанасенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1(30). – С. 72–77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6909/1/Afanasenko.PDF>.
5. Логвиненко Ю.Л. Сутність рейтингування підприємств та його значення в ринкових умовах / Ю.Л. Логвиненко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 640. – С. 319–327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/46_3.pdf.
6. Пшик Б.І. Актуальні проблеми рейтингового оцінювання діяльності банків в Україні / Б.І. Пшик // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 149–152 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2014_2_32.
7. Самородов Б.В. Рейтингове оцінювання в аналізі фінансового стану банків / Б.В. Самородов, І.І. Сасенко, Н.І. Єндовцева // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 153–158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2014_2_33.
8. Савченко Т.Г. Публічна система комплексної оцінки діяльності банків як інструмент підвищення якості інформації про банки / Т.Г. Савченко // Вісник Нац. банку України. – 2006. – № 10. – С. 40–45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43580>.
9. Каширіна О. Рейтингова система оцінки фінансової стабільності банків з іноземним капіталом як інструмент підвищення надійності банківської системи / О. Каширіна, В. Фурсова // Вісник НБУ. – 2011. – № 9. – С. 33–41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80158>.
10. Порядок визначення та затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою CAMELSO : Рішення Правління Національного банку України від 01.11.2016 № 393-рш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/document/download?docId=40919990>.